

RATNE OPERACIJE CRNOGORSKE VOJSKE NA SKADARSKOM SEKTORU U PRVOM BALKANSKOM RATU (1912–1913)

Milan Šćekić

Based on the first class historical sources, press and literature, this paper deals with the operations of the Montenegrin army in the territory near Skadar in the First Balkan War.

O učešću Crne Gore u balkanskim ratovima objavljen je veliki broj naučnih monografija, radova, članaka, priloga, publikacija, memoara i dokumentarne građe, koji su u velikoj mjeri doprinijeli rasvijetljavanju uloge Crne Gore u ovim ratovima. Poseban doprinos ovoj problematici dali su vojni historičari, koji su svojim naučnim monografijama vrlo iscrpno obradili razne segmente rata, među kojima su značajnu pažnju posvetili ratnim operacijama koje su vodile srpska i crnogorska vojska u balkanskim ratovima (1912–1913). Pored vojnih historičara, značajan doprinos rasvijetljavanju ove tematike crnogorske prošlosti dali su brojni crnogorski i inostrani historičari, istraživači, publicisti i savremenici tih događaja, na osnovu čijih se radova i svjedočanstava problematika ratnih operacija smatra dobro istraženom. No, budući da u domaćim arhivima postoji priličan broj nekorišćenih arhivalija koje doprinose rasvijetljavanju i boljem razumijevanju ove problematike, odlučili smo se da ovim

radom damo svoj doprinos tematici ratnih operacija crnogorske vojske na sektoru fronta prema Skadru u Prvom balkanskom ratu (1912-1913). Time, naravno, nećemo iscrpiti ovu problematiku, koja je znatno složenija nego što se naizgled čini, već je samo dodatno unaprijediti u naučnom i saznavnom smislu, podstičući istoričare na dalja istraživanja.

* * *

Nakon što je sklopila savez sa Bugarskom, Grčkom i Srbijom, Crna Gora je 1. oktobra 1912. godine objavila mobilizaciju svoje vojske. Dva dana kasnije, 3. oktobra 1912. godine, Ratni savjet koji se sastao u kraljevom dvoru na Cetinju donio je odluku da glavni dio crnogorske vojske (Zetski i Primorski odred) ratne operacije usmjeri prema Skadru, i da nakon zauzimanja ove varoši nastavi dalje napredovanje u pravcu Debra i Bitolja. S druge strane, pomoćne snage imale su zadatak da osiguraju pozadinu, zatvarajući sjevernu i sjeveroistočnu granicu Crne Gore. Kada njihov komandant bude smatrao da je nastupio povoljan momenat, pomoćne snage crnogorske vojske trebalo je da otpočnu ofanzivu u pravcu Novopazarskog sandžaka i Metohije. Svi učesnici Ratnog savjeta bili su saglasni da je zauzimanje Skadara bilo za Crnu Goru od životnog interesa.¹

Crnogorska vojska u Prvom balkanskom ratu mobilisala je preko 35.000 vojnika, dok je Osmansko carstvo prema Crnoj Gori na početku operacija raspolagalo sa nešto više od 28.000 vojnika. Crnogorska vojska bila je podijeljena u tri operativna odreda: Zetski, Primorski i Istočni. Zetski (15.000) i Primorski (8.000) odred imali su zadatak da nastupaju u pravcu Skadra, dok je Istočni odred sa nešto više od 12.000 vojnika, nastupao u

¹ Mitar Đurišić, „Kralj Nikola u Prvom balkanskom ratu“, Radovi sa međunarodnog naučnog skupa: *Kralj Nikola-ličnost, djelo i vrijeme*, tom I, Podgorica, 1998, 157.

pravcu Novopazarskog sandžaka i Metohije. Sedam dana po objavi mobilizacije, Crna Gora je objavila rat Osmanskom carstvu, a već sjutradan, 9. oktobra 1912. godine otpočele su ratne operacije. Toga dana kralj Nikola je izdao proklamaciju narodu, u kojoj je pozvao vojsku da pohita „onamo đe se strada, đe se muči, đe se plače“.² Time je Crna Gora prva od svih balkanskih država ušla u rat sa Osmanskim carstvom.

Početak ratnih operacija između Crne Gore i Osmanskog carstva označio je topovski pucanj s Gradine, koji je ispalio lično knjaz Petar Petrović-Njegoš 9. oktobra 1912. godine u 8 časova izjutra. Po pisanju *Glasa Crnogorca*, ovaj hitac pao je „posred ušančene turske baterije na Planinici“. Nakon toga, kralj Nikola i cjelokupna njegova pratnja skinuli su kape i prekrstili se u želji da se ovaj rat srećno okonča po Crnu Goru. Ubrzo potom, osmanski položaji zasuti su „u kraćim i dužima razmacima vremena“ topovskom paljbom. Kada je jedna topovska granata uništila glavni šanac na Planinici, crnogorski topovi otpočeli su bombardovanje Rogama i Dečića. Na crnogorske artiljerijske napade na ovom sektoru granice osmanski vojnici su rijetko odgovarali. Artiljerijska razmjena vatre trajala je do večernjih sati, a u popodnevrim satima ispred Dečića čula se i snažna puščana paljba. Sjutradan, 10. oktobra 1912. godine u 9 časova ujutru, predao se sa svojim oficirima i većim brojem vojnika komandant Dečića Salih-edin. Pad Dečića izazvao je neopisivo oduševljenje u Crnoj Gori. Crnogorci su tom prilikom zaplijenili 4 topa. Prvi crnogorski uspjeh u ovom ratu plaćen je velikim osmanskim gubicima, ali ni crnogorski nijesu bili zanemarljivi. Naprotiv, *Glas Crnogorca* je zabilježio da su crnogorski gubici bili „znatni“, posebno u oficirskom kadru. Ali uprkos nemalom broju stradalih, ovaj list je isticao da se crnogorska vojska drži izuzetno hrabro. „Sav bojni stroj, raspored i uređenje funkcionišu sa divljenja dostojnom brzinom i

² *Glas Crnogorca*, 26. septembar 1912, 1.

tačnošću.“³ Crnogorsku bitku na Dečiću, koja se vodila „prsa u prsa [...] bajonetima, kundacima, kamenjem i golim rukama“, po kazivanju vojnih istoričara, jedan srpski list nazvao je epskom.⁴ U ovoj bici, po pisanju beogradske *Politike*, stradalo je 120 a ranjeno je bilo 400 Crnogoraca.⁵ Crnogorske vojnike na ovom dijelu fronta potpomagali su Malisori. Nakon osvajanja Dečića i žestoke borbe koja se vodila oko Šipčanika, put prema Tuzima bio je otvoren.⁶

Granicu sa Osmanskim carstvom Primorski odred crnogorske vojske je prešao 9. oktobra. Glavni dio snaga ovog odreda kretao se iz pravca Starog Bara i sela Klezne u pravcu utvrđenja Taraboš i rijeke Bojane, dok je Riječko-lješanska brigada nastupala sjeveroistočnom stranom planine Rumije prema Tarabošu.⁷ Primorski odred je uspješno nastupao prema Tarabošu i zauzeo cijeli „prostor od Kameničkog mosta do preko Katrkole, a tako i od Jezera do mimo Pet Ubala. Raspoloženje vojnika Primorskog odreda za rat bilo je takvo, da su vojnici po pisanju crnogorske štampe, izgledali prosto kao da su dobili krila i utrki-vali se ko će prije da dođe do neprijateljskih rovova. Desno krilo Primorskog odreda koje je nastupalo iz pravca Klezne prema Katrkoli, visu Vladimiru i Šosu, zauzelo je pomenuta mjesta bez većeg otpora, baš kao i sva mjesta do blizu Selite i Gorice. Na ovom sektoru oborene su i dvije nizamske kule preko Bojane, čija je posada nakon toga pobjegla. *Glas Crnogorca* je tvrdio da vojnici Primorskog odreda nijesu imali gubitaka, a nijesu ni naišli na ozbiljniji otpor. Na jači otpor naišlo je tek lijevo krilo

³ *Isto*, 29. septembar 1912, 1.

⁴ Borislav Ratković, Mitar Đurišić, Savo Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912-1913*, Beograd, 1972, 178.

⁵ *Politika*, 1. oktobar 1912, 2.

⁶ *Glas Crnogorca*, 29. septembar 1912, 1.

⁷ B. Ratković, M. Đurišić, S. Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912-1913*, 181.

ovog odreda koje je nastupalo desnom obalom Skadarskog jezera prema vrhu Pet Ubala i Krajinom do sela Ckla. Osmanska vojska na ovom potezu bila je dobro utvrđena, ali je te položaje morala napustiti sa velikim gubicima. Lijevo krilo Primorskog odreda ovladalo je ubrzo potom visovima između Vrhla i Jezera i „sve do domašaja topovske paljbe sa Taraboša“.⁸ Iako je nastupanje crnogorskog Primorskog odreda u štampi katkad opisivano prilično romantizovano, nema nikakave sumnje da su raspoloženje kod crnogorske vojske i njen borbeni moral bili zaista na visokom nivou na početku ratu, o čemu svjedoči obimna arhivska građa. No, ono što je uredništvo *Glasa Crnogorca* sakrilo od crnogorske javnosti je to, da je Riječko-lješanska brigada pretrpjela ozbiljne gubitke kod mjesta Zogaja 11. oktobra 1912. godine. Ljudstvo ove brigade, na koje su Osmanlije otvorile artiljerijsku vatru, čim je ugledalo neprijatelja krenulo je frontalnim jurišem na neprijateljske položaje koji su se nalazili na gotovo 2 km od njih. Vojnici ove brigade nijesu se mnogo osvrtni ni na stroga naređenja svojih pretpostavljenih da se vrata na početne položaje. Iako su nanijeli poraz osmanskoj vojsci i natjerali je sa dijelom trupa stacioniranim na Tarabošu, da se povlače prema Skadru, vojnici Riječko-lješanske brigade skupo su platili ovu pobjedu. Brigada je bila prepolovljena, a štab Primorskog odreda (stacioniran u selu Klezna) koji nije bio informisan o ishodu ove borbe, bio je prinuđen da čeka da se trupe Zetskog odreda pojave pod Skadrom.⁹ Time je bila propuštena šansa da se već na samom početku rata zauzme važno utvrđenje Taraboš, kome su Crnogorci bili prišli na svega 1.000-1.500 metara i u kome u noći između 10. i 11. oktobra 1912. godine nije bilo uopšte osmanskih vojnika. Odgovornost za to, u prvom redu snose komandanti kolona i komandant

⁸ *Glas Crnogorca*, 29. septembar 1912, 1.

⁹ B. Ratković, M. Đurišić, S. Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912-1913*, 182.

Primorskog odreda, s obzirom da su osmanski vojnici 11. oktobra 1912. godine ponovo posjeli Taraboš, što je prilično zakomplikovalo operacije na ovom dijelu fronta i odložilo pad Skadra.¹⁰

Borbeni moral kod crnogorske vojske bio je na zavidnom nivou do kraja rata, ali nakon ovakvih stradanja i brojnih drugih nepromišljenih juriša, oduševljenje crnogorske vojske s početka rata počelo je polakao da splašnjava. O tome svjedoče brojne arhivalije pohranjene u domaćim arhivima, koji svjedoče da se crnogorski vojnici i oficiri nijesu nalazili uvijek na svojim položajima, prijavljivali se u bolnice iako nijesu bili bolesni, a neki čak i dezertirali. Na borbeni moral je svakako uticala i loša odjevenost i neredovna snabdjevenost hranom, zbog čega su je brojni crnogorski vojnici smrzavali i gladovali na položajima. No, u ratnim uslovima javnost o ovakvim stvarima, logično, nije bila informisana. Baš kao što nije dobijala uvijek pouzdane i najtačnije podatke o gubicima crnogorske vojske. Tako je crnogorska štampa pisala da su u boju kod Zogaja Crnogorci imali svega 100 mrtvih i ranjenih, ali ne zbog toga što su vojnici Riječko-lješanske brigade nepromišljeno navalili na neprijatelje, već zato što je neprijateljska artiljerija osula po njima paljbu „sprijeda i s leđa“. Da stvar bude gora, na crnogorske vojnike otvarala su vatru i dva osmanska monitora koja su plovila Skadarskim jezerom. I na kraju, ovaj list je poentirao time da su osmanski gubici bili znatno veći (300 mrtvih i ranjenih), te da je desno krilo Primorskog odreda srušilo osmansku karaulu „Luandžu“, koja se nalazila s druge strane rijeke Bojane, koju su skupa s malisorskim ustanicima prešli crnogorski vojnici (sa izuzetkom centralnog dijela Odreda).¹¹

Glas Crnogorca je ovakvim izvještajem sa dijela fronta na kome je operisao Primorski odred očigledno nastojao da prikrije

¹⁰ *Vojna enciklopedija*, tom I, Beograd, 1970, 450.

¹¹ *Glas Crnogorca*, 6. oktobar 1912, 1.

istinu, jer su crnogorski gubici po svemu sudeći bili znatno brojniji (između 400 i 500 ljudi). To potvrđuje u svojim memoarima i Niko Hajduković, navodeći da je po dolasku iz Carigrada u Crnu Goru tražio od upravnika carinarnice na Njegušima, kapetana Đura Vrbice da mu kaže neku dobru vijest sa fronta. Vrbica mu je tom prilikom saopštio da su Crnogorci osvojili Dečić na kome su zarobili 3.500 osmanskih vojnika, ali da je na dijelu fronta na kome je komandovao brigadir Mitar Martinović bila „velika pogibija“. Hajduković pretpostavlja da je najveći krivac za ovu pogibiju bio kralj Nikola, koji je svojim stihovima („Sto Lješnjana u boj pođe sto i jedan kući dođe“) prilično ponizio Lješnjane. Stoga su oni željeli da sa sebe speru uvredu koju im je nanio crnogorski suveren i da prvi umarširaju u Skadar, tvrdi Hajduković.¹² Moguće da je kod određenog broja vojnika bila prisutna želja da sa svoga plemena speru uvrijedu koju im je nanio Gospodar, ali teško da su baš svih 400-500 vojnika izbačenih iz stroja ignorisali smrt radi kraljevih stihova. Uostalom, ova brigada nije bila sastavljena samo od Lješnjana, već i od Riječana. Barem tako kažu vojni historičari, koji odaju priznanje Riječko-lješanskoj brigadi, a posebno Lješanskom bataljonu. Riječani u tom smislu nijesu imali šta da speru sa svoga imena, ali su takođe i oni jurišali i stradali u ovom boju. Stoga su Hajdukovićeve tvrdnje dosta problematične. U svakom slučaju, Lješnjani su, to je više nego očigledno, najgore prošli u ovom boju. Samo Krsto Nikolin Radunović iz Progonovića izgubio je u ovom boju 3 sina. Da nesreća bude veća, i sam je umro kada je obilazio svoje rođake na frontu i grobove svojih sinova. (ukopani na Širočkom Vrh 28. septembra 1912. godine - po starom kalendaru).¹³ Crnogorska vojska je i na drugim

¹² Niko Hajduković, *Memoari*, Podgorica, 2000, 89-90.

¹³ DACG, Ministarstvo vojno (u daljem tekstu MV), Primorski odred (u daljem tekstu PO), 1912, f-1, 117, poručnik S. Čelebić, komandant straže na Belu – komandi štaba Primorskog odreda, 13. decembar.

dijelovima fronta izvodila nepromišljene juriše, zbog čega je trpjela nepotrebne gubitke.

Istoričar Šerbo Rastoder je u pravu kada kaže da su „Crnogorci kasno shvatili da se u međuvremenu promijenio način ratovanja i da su samo snažnom artiljerijom velikog kalibra, koju nijesu imali, mogli osvojiti Skadar“. ¹⁴ Iako je ova konstatacija u principu tačna, istorijske istine radi, dodali bismo još i to da nijesu samo Crnogorci imali probleme da shvate da se promijenio način ratovanja, već je to bio slučaj i sa svim ostalim evropskim i svjetskim armijama. Bez izuzetka. Samo godinu dana nakon što će se okončati balkanski ratovi i početi Prvi svjetski rat, sve evropske armije forsiraće upravo frontalne napade, i, naravno, trpjeti ozbiljne gubitke. Žestoki pristalica „jurišne taktike“, čuveni britanski general Daglas Hejg, pod čijom će komandom stradati na hiljade vojnika (mnoge je i lično likvidirao), ponosito je tvrdio nakon okončanja Prvog svjetskog rata „da su bajonet i sablja njegovih jurišnih trupa odlučili rat“. Jednostavno sve evropske armije su se u Velikom ratu u strateškijskom i ideološkom smislu opredijelile za ofanzivu, ¹⁵ što je plaćeno životima ogromnog broja vojnika. Samim tim, ne može se na tome naročito zamjeriti jednoj vojsci milicijskog tipa, jer ni moderne evropske armije u tom smislu nijesu drugačije postupale. Ono na čemu joj se može s pravom zamjeriti je to, da Zetski i Primorski odred nijesu imali zajednički operacijski plan, i što Vrhovna komanda gotovo nije postojala. No, dok je Vrhovnu komandu do kraja novembra 1912. godine oličavao kralj Nikola ¹⁶ (kasnije brigadir Janko Vukotić), Generalštab uopšte nije postojao. Sva vojna vlast bila je koncentrisana u rukama crnogorskog kralja. ¹⁷

¹⁴ Živko M. Andrijašević, Šerbo Rastoder, *Istorija Crne Gore*, Podgorica, 2006, 276.

¹⁵ Oliver Janc, *14. Veliki rat*, Novi Sad, 2014, 26.

¹⁶ M. Đurišić, *Kralj Nikola u Prvom balkanskom ratu*, 158, 161.

¹⁷ Slavko Vukčević, „Nikola Petrović-Vrhovni komandant crnogorske

Na dijelu fronta na kome je operisao Zetski odred, crnogorska dalekometna artiljerija razrušila je osmansko utvrđenje Vranj, natjeravši njenu posadu da se povuče u rovove. Istog dana, u popodnevним časovima, crnogorski vojnici zauzeli su utvrđenje Rogame i Mileš nakon žestoke bitke. „Naša vojska pokazala je tom prilikom čuda od hrabrosti.“ Ali hrabrosti nije manjkalo ni osmanskoj vojsci koja je svuda na ovom dijelu fronta pružala žilav otpor, što je za posljedicu imalo veliki broj crnogorskih vojnika izbačenih iz stroja. Očito da je zbog toga bio nezadovoljan i kralj Nikola, koji se prilikom jednog susreta u Zeti sa vojnicima bataljona Grahovskog i Oputno-rudinskog, raspitivao o njihovom držanju, hrabrio ih i savjetovao da se čuvaju u bojevima. Tada je kazao svojim vojnicima da bi se sva osmanska utvrđenja brzo našla u crnogorskim rukama da mu nije bilo žao života svojih vojnika. Stoga se odlučio da „top vrši svoju dužnost“, iako je bio svjestan da će na taj način prilično usporiti napredovanje. No, kako su mu životi vojnika bili neophodni za „odsudne napade“, moralo se obazrivije nastupati na ovom dijelu fronta. I taj je rezon, s jedne strane bio potpuno opravdan. Broj vojnika izbačenih iz stroja nije bio mali, a dobro utvrđeni Skadar još uvijek nije bio ozbiljno ugrožen.¹⁸ Istina, time su ratne operacije na ovom dijelu fronta, posebno nakon pada Tuzi 14. oktobra 1912. godine, bile prilično usporene čime je propuštena šansa da se na početku rata zauzme Skadar. Tome je, po mišljenu vojnih historičara, doprinijela pogrešna odluka crnogorskog kralja, koji je nakon zauzimanja ove varošice, vojsci bespotrebno dao četiri dana odmora, „navodno kako bi se sredila pozadinska služba i prebacila artiljerija preko Skadarskog jezera, a u stvari, da bi se proslavio postignuti uspjeh“. Kako god, privremeno obustavljanje ratnih operacija,

vojske“, Radovi sa međunarodnog naučnog skupa: *Kralj Nikola - ličnost, djelo i vrijeme*, tom I, Podgorica, 1998, 198.

¹⁸ *Glas Crnogoraca*, 29. septembar 1912, 1.

Osmanlije su iskoristile da ojačaju odbranu Skadra sa 8.000 novopristiglih boraca.¹⁹ Time je bila prokockana prilika da se blagovremeno zauzme Skadar, iako su se ostaci osmanskih jedinica povlačile u neredu i širile paniku. Tome je po mišljenju vojnih historičara najviše doprinio kralj Nikola, koji je komandu nad Zetskim odredom povjerio svom najstarijem sinu, prijestolonasljedniku Danilu, koji nije bio uopšte dorastao tom pozivu. U svakom slučaju, odgovornost za usporavanje operacija snosili su i kralj Nikola i prijestolonasljednik, ali i snažan otpor protivnika i veliki gubici crnogorske vojske, što se često zanemaruje kada se govori ovoj problematici. U svakom slučaju, po procjenama prijestolonasljednika Danila nije bilo kasno ako bi crnogorska vojska posjela Skadar i kroz tri nedjelje, dok je kralj Nikola računao da će se to desiti oko 31. oktobra 1912. godine.²⁰

Do 15. oktobra 1912. godine Crnogorci su zauzeli položaje 5 osmanskih nizamskih bataljona kod Tuzi i zarobile 3.400 niza-
ma i redifa, 2.000 bašibozuka, 20 topova, 4 mitraljeza i 7.500 pušaka.²¹ Ali sve je to bilo uzalud jer je odbrana Skadra bila u međuvremenu znatno ojačana. Dana 25. oktobra 1912. godine u njemu se nalazilo 8 tabora nizama, 2 tabora bašibozuka i veliki broj artiljerije (na Tarabošu 5 tabora nizama i 2 bašibozuka; 2 tabora u štojskim utvrđenjima i „jedan tabor i bašibozuk po zadi varoši“). No, i pored toga branioi Skadra, po pričanju osmanskih zarobljenika, su bili potpuno malaksali duhom „samo što ih

¹⁹ B. Ratković, M. Đurišić, S. Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912-1913*, 180-181; Prilikom zauzimanja Tuzi sa okolinom (do Štoja) zarobljeno je sedam osmanskih bataljona, veliki broj brzometnih i raznih drugih topova, kao i veliki ratni materijal. (DACG, PO 1912, f-1, bez broja, komandir L. Gojnić, šef štaba Primorskog odreda – brigadiru M. Vukotiću, komandantu Katunske brigade, 1. oktobar 1912)

²⁰ M. Đurišić, *Kralj Nikola u Prvom balkanskom ratu*, 160-161.

²¹ *Vojna enciklopedija*, 450.

oficiri još hrabre tim da Tuzi nije su pali“. Pored hrabrenja oficira osmanskim vojnicima je moral znatno podizala i tromost crnogorske vojske. Toga je bio svjestan i šef štaba Zetskog odreda, brigadir Jovo Bećir, koji savjetovao prijestolonasljednika Danila da što prije preduzme odlučan napad ukoliko se želi osvojiti Skadar. U protivnom on će se samo još bolje utvrditi i samim tim postati teško osvojiv za Crnogorce. Dok se ta odluka ne donese preduzeo je „noćna uznemiravanja iz mjesta“ (tokom jedne večeri) koja je trebalo da ostave jak efekat na osmanske vojnike.²² Ne sumnjamo da su ovakvi manevri imali određenog efekta, ali daleko od toga da su primorali osmanske vojnike da polože oružje. Štaviše, zahvaljujući odličnoj artiljeriji u jednom boju krajem oktobra 1912. godine osmanska vojska okrenula je „oganj na nas i ubacili nekoliko šrapnela na sred našeg logora pa poslje nekolike druge na sred Brigade đe je bio Mirko Lazar i Perezić i srećom i voljom Božjom nije niko poginuo. Kod Perezića granata je udarila dva metra pred njim, pred Perom i predamnom (prijestolonasljednikom Danilom – M. Š.) 50 metara. Onda smo prekinuli paljbu protiv Skadra i okrenuli je na baterije koje su nas gađale iz Štoja.“ Iako su cijelog dana bili izloženi unakrsnoj protivničkoj vatri, crnogorski vojnici su uspjeli da krajem dana učutkaju neprijateljske topove, što nije omelo neprijatelja da ponovo zauzme položaje koje su prethodne večeri Crnogorci osvojili („glavice iznad polja“). Da nijesu namjeravali da se odatle brane dokazuje to, što su nakon njihovog zauzimanja napali crnogorsku „stranu lijevu put Vorfaja“. Iako su na nekim skadarskim kućama (3-4) već bili istaknuti bijeli barjaci, daleko od toga da su osmanski vojnici pomišljali

²² DACG, MV, Razni odredi crnogorske vojske (u daljem tekstu ROCV), 1912-1915, f-1, bez broja, brigadir J. Bećir, šef štaba Zetskog odreda – prijestolonasljedniku D. Petroviću – Njegošu, komandantu Zetskog odreda, 12. oktobar 1912. „Jučerašnji dan i sve vrijeme što budemo gubili za odlučni napad dajem im vremena da se jače utvrđuju u položajima.“ (*Isto.*)

na predaju.²³ Na glavnoj skadarskoj tvrđavi i dalje se vijorila osmanska zastava. I na tom mjestu će se još dugo lepršati, dok Crnogorci ne zauzmu ovu varoš aprila 1913. godine. No, tada će to biti isuviše kasno.

To mišljenje dijelila je i hrvatska štampa. Iako je Crna Gora zabilježila prve upsjehe u borbi sa susjednom Carevinom, zagrebački *Jutarnji list* nije bio nimalo optimističan kada je u pitanju sukob Crne Gore s Osmanskim carstvom. Crna Gora će imati velike probleme uz svoje granice, a naročito kada je dopremanje hrane u pitanju, pisao je ovaj list.²⁴ Ispostaviće se da ove prognoze uopšte nijesu bile bez osnova. Baš kao ni natpisi da Crnogorci uprkos herojskim podvizima trpe velike gubitke. U borbi za utvrđenje Dečić crnogorski vojnici su pretrpjeli teške gubitke, a bolnice u Podgorici bile su pune ranjenih crnogorskih, malisorskih i osmanskih vojnika. Očito je da je zbog stalnog dolaska novih ranjenika njihov tačan broj bilo teško utvrditi, ali novinari iz susjedne monarhije su doznali da je teško ranjenih u Podgorici bilo 378 vojnika.²⁵ Samo u boju kod Planinice, po pisanju jednog hrvatskog lista, Crnogorci su imali navodno 400 mrtvih, dok su osmanski gubici iznosili 600 smrtno stradalih boraca.²⁶ Najvjerovatnije da napisi o gubicima sukobljenih strana koje je donosila štampa tih dana nijesu bili uvijek najtačniji, ali je činjenica da su se iz dana u dan oni povećavali. Kako god, *Jutarnji list*, pozivajući se na službene izvještaje sa Cetinja, objavio je u svom broju od 16. oktobra 1912. godine „da su u dosadašnjim okršajima pala 1442 mrtva Crnogorca i sva sila ranjenih“, što treba uzeti s rezervom. No, koliki god da

²³ DACG, MV 1912, Vrhovna komanda (u daljem tekstu VK), Akta i akta bez oznake (u daljem tekstu AiABO), f-1, 46, prijestolonasljednik D. Petrović Njegoš – kralju N. I Petroviću Njegošu, 24. oktobra.

²⁴ *Jutarnji list*, 10. oktobar 1912, 1.

²⁵ *Isto*, 15. oktobar 1912, 1.

²⁶ *Isto*, 12. oktobar 1912, 6.

su bili crnogorski, ni protivnički gubici zasigurno nijesu bili mali, iako se u tom trenutku nije raspolagalo konkretnom ili približnom cifrom osmanskih gubitaka. U svakom slučaju, radilo se o atipičnim bojevima, koje je *Jutarnji list* okarakterisao kao pravo klanje.²⁷ Interesantno da je samo dva dana kasnije ovaj list objavio nove podatke o crnogorskim gubicima, koji su bili znatno manji nego prethodni put. Po novim saznanjima, Crnogorci su imali 600 mrtvih i preko 1000 ranjenih. Visoki gubici na samom početku rata bili su presudni da crnogorski kralj naredi svojim trupama da promijene taktiku, da se više služe artiljerskim oruđima, kao i da manje vjeruju bijelim barjacima koje su isticali osmanski vojnici, a nakon toga na njih otvarali vatru i nanosili im velike gubitke.²⁸ Crnogorska štampa, prirodno, bila je znatno umjerenija kada su gubici njenih trupa u pitanju. „Od početka rata do danas crnogorska vojska imala je svega 256 mrtvih i preko 800 ranjenih. Najviše mrtvih bilo je pod Tarabošem, kojem su se naše trupe bile primakle na 1.500 metara i osvojile jedan red šančeva, a drugi su većinom izginuli prilikom izvršenog juriša na Dečić.“ Crnogorska vojska izgubila je i dosta oficira koji su prednjačili u jurišima, a što se tiče ranjenih 90% njih imalo je lake rane.²⁹ Koliko su ovi podaci bili pouzdani, teško je sa sigurnošću tvrditi. U svakom slučaju razloga za brigu bilo je na pretek.

Brojni su dokazi koji govore upravo o tome da su Crnogorci nepromišljeno jurišali na osmanska utvrđenja, odakle su zasipani žestokom vatrom, iako su artiljerijom mogli daleko efikasnije primorati neprijatelja da se preda. Stoga je kralj Nikola savjetovao brigadiru Mitra Martinovića da vojska suludo ne juriša na osmanske položaje, kao što je to bio slučaj na Šipčaniku (kralj je taj napad okarakterisao kao „jedan smeten juriš“), već

²⁷ *Isto*, 16. oktobar 1912, 2.

²⁸ *Isto*, 18. oktobar 1912, 2-3.

²⁹ *Cetinjski vjesnik*, 3. oktobar 1912, 1.

da se vrši bombardovanje osmanskih položaja dalekometnim mortirima i haubicama napunjenim menelitom, koji su svojim jakim detonacijama primorali posadu Šipčanika da se preda. Kako bi uvjerio Martinovića da se na taj način štedi ljudstvo nepotrebnog stradanja, a da neprijatelju nije ni malo svejedno usljed takvog bombardovanja, saopštio mu je da su osmanski zarobljenici sa Šipčanika priznali da je dejstvo crnogorske artiljerije po njih bilo „poražavajuće [...] te su padali u nesvijest a mnogi se nijesu mogli na noge držati“. Imajući to u vidu, Martinović je trebalo po kraljevim instrukcijama, da dobro namjesti ovu vrstu artiljerije, pripremi dovoljno džebane i da pričeka 2-3 dana dok Zetski odred ne prođe Humsko blato.³⁰ Nakon toga, zajedničkim snagama trebalo je bombardovati skadarska utvrđenja i primorati ih na predaju. Martinović je, po svemu sudeći, ispoštovao savjete koje mu je dao kralj, kada je u pitanju postavljanje artiljerije na mjesta odakle je trebalo bombardovati Taraboš. Na tome mu je srdačno čestitao prijestolonasljednik Danilo, ali ga i upozorio da nipošto ne bombarduje ovo utvrđenje prije nego Zetski odred (koji se nalazio na maršu od Humskog blata prema Kopliku), zauzme položaje prema Skadru. Nakon toga, zajedničkim snagama trebalo je izvršiti bombardovanje „tako da se opsjednuti nađu u veće čudo“.³¹ No, očito da brigadir Martinović nije imao strpljenja da čeka Zetski odred, već je namjeravao da neposrednom topovskom paljbom napadne osmanske položaje na Tarabošu. O tome je Vrhovnu komandu izvijestio knjaz Mirko. Kralj Nikola je, naravno, bio nezadovoljan zbog samovoljnog ponašanja brigadira Martinovića. Štaviše, čini nam se da je bio jako ozlojeđen zbog toga. Ali kako se radilo o komandantu Primorskog odreda, predsjedniku

³⁰ DACG, MV 1912, PO, f-1, 162, kralj N. I Petrović Njegoš – brigadiru M. Martinoviću, 16. oktobar.

³¹ DACG, MV 1912, VK, AiABO, f-1, 38, prijestolonasljednik D. Petrović Njegoš – brigadiru M. Martinoviću, 19. oktobar.

vlade i ministru vojnom, bio je prilično obazriv, pa mu je najprije slatkorječivo saopštio kako mu je „milo bilo čuti“ ono što mu je knjaz Mirko saopštio o stanju u vojsci, brigadiru i dispozicijama koje je preduzeo. Kralj je otišao korak dalje pa je još i lukavo pohvalio Martinovića da je sve to „dobro udesio“. A onda je došao red da Martinović dobije zasluženu kritiku. Opet, naravno, vrlo obazrivo. „Samo jedna stvar nas svijeh ovamo briži, a to je tvoja odluka da neposrednom paljbom otpočneš boj s topovima.“ Kralj i Vrhovna komanda nijesu bili zadovoljni saznanjem što su topovi Primorskog odreda bili izloženi protivničkoj vatri i što su mogli biti uništeni. Ali u maniru iskusnog vladara i još prepredenijeg diplomate kralj je Martinovića u uvijenoj formi ozbiljno upozorio da će snositi posljedice ukoliko strada artiljerija. „No ko to od ljudi bolje zna od tebe, čija će biti i čast i odgovornost, te s' toga ja neću niti smijem dati tebe napustva da tvoje dalekobojne topove skloniš ili izložiš, da tvoje gađanje bude neposredno ili posredno ti si jedini kompetent i ti najbolje znaš zašto si na lice mjesta i zašto si stručnjak, a kobno bi bilo da im se izdaleka daju naredbe, koliko je velika naša zebnja i briga da nam se tu dalekobojna artiljerija ne ošteti.“³²

Po mišljenju vojnih historičara glavni razlog što je kralj Nikola tražio od Martinovića da pričeka s napadom na Taraboš, bila je želja da prijestolonasljedniku Danilu osigura „slavu pobjednika i osvajača Skadra“.³³ Nije isključeno da je kralj Nikola zaista želio da svome sinu osigura da prvi uđe u Skadar, ali ne može se osporiti da bi se odbrana Skadra usljed zajedničke artiljerijske vatre Zetskog i Primorskog odreda našla u većem problemu, nego prilikom Martinovićevog samoinicijativnog bombardovanja

³² DACG, MV 1912, VK, AiABO, f-1, 37, kralj N. I Petrović Njegoš – brigadiru M. Martinoviću, 19. oktobar.

³³ B. Ratković, M. Đurišić, S. Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912-1913*, 182.

dobro utvrđenog Taraboša. S druge strane, ako su kralj Nikola i prijestolonasljednik Danilo možda i obmanjivali Martinovića, jedan drugog nijesu. Tako je upravo tih dana, nakon jednog žestokog boja s osmanskim vojnicima, prijestolonasljednik izvijestio svoga oca: „Artiljerija turska izvanredna je. Poljski njihovi brzometni topovi gađali su nas izvanredno. Sve što je vojske turske okrenuto je k' nama i mi ćemo imat posla dosta ako Mitar ne uzme Taraboš što prije i ne prinudi predaju. Gubitaka ne mislim da je bilo ali sutra biće koliko mi sve vidi jakog boja te usljed toga molim da naredite Bećiru da svak stoji u svojim položajima dok Mitar što učini jer je kao što vi kažem turske vojske sa svim dosta.“³⁴ Ako je suditi po ovome, želja kralja Nikole nije bila da po svaku cijenu osigura da njegov sin osvoji Skadar, već je zaista iskazivao brigu da ljudstvo i artiljerija Primorskog odreda ne stradaju od izvanredne osmanske artiljerije. To očito nije želio ni sam prijestolonasljednik, jer da je to zaista želio ne bi priželjkivao da brigadir Martinović što prije zauzme Taraboš. I to saopšti ocu, koji navodno ne želi nikoga prije svoga sina da vidi u Skadru, dva puta u dvije rečenice za redom. Pritom i ne konstatuje da će im se time planovi izjaloviti, već gotovo s nestrpljenjem priželjkuje da Martinović zauzme Taraboš.

No, ako je to zaista bio cilj kralja Nikole, Martinović se nije slagao sa izdatim naređenjem. Po njegovom mišljenju sa zauzetih pozicija nije mogao neposredno sadejstvovati sa Zetskim odredom protiv Skadra, već isključivo protiv Taraboša i Brdice. Stoga je smatrao da ne treba gubiti vrijeme i tražio je od prijestolonasljednika da ga razrješi izdate naredbe da ne otvara vatru na Taraboš dok Zetski odred ne stigne do Skadra. Smatrao je svoj zahtjev potpuno opravdanim, jer bi time samo olakšao napredovanje Zetskog odreda. S druge strane neak-

³⁴ DACG, MV 1912, VK, AiABO, f-1, 47-48, prijestolonasljednik D. Petrović Njegoš – kralju N. I Petroviću Njegošu, 24. oktobra.

tivnost Primorskog odreda koristila je protivnička strana otvarajući topovsku paljbu (istina rijetku) na crnogorske položaje.³⁵ Ako je kralj Nikola tada osujetio Martinovićev napad na Taraboš, ubrzo je popustitio. Dana 25. oktobra 1912. godine dao je odobrenje brigadiru Martinoviću da napadne Taraboš, ali je tri dana kasnije ponovo izdata naredba da se prekine napad, iako je Zetski odred zauzeo Veliki Bardanjolt (prethodno je izvršio neuspjao napad na Štoj). Austrougarski vojni izaslanik Gustav Hubka tvrdio je da je ovaj kraljev manevar bio sračunat, kako Martinović ne bi zauzeo Taraboš i Skadar, već njegov sin, prijestolonasljednik Danilo.³⁶ No, ako je tada spriječio Martinovića da prije njegovog sina uđe u Skadar, iz nekih kasnijih dokumenata tako nešto se ne bi moglo zaključiti. Jednom prilikom je čak i savjetovao šefa štaba Zetskog odreda, brigadira Jova Bećira, da odloži napad na Skadar dok se ne vidi „što će Mitar učinjeti koji misli preduzeti više energičnu akciju“.³⁷ Autori *Vojne enciklopedije*, ne dijele mišljenje da je kralj tu naredbu izdao zato da bi svome sinu osigurao da prvi uđe u Skadar, već da bi sačuvao ljudstvo od stradanja vjerujući da će se Skadar brzo predati.³⁸ To potvrđuje uostalom i arhivska građa.

Pokušaj Zetskog odreda da 24. oktobra 1912. godine pređe rijeku Vraku i Štoj i nastavi prodiranje prema Skadru ostao je bezuspješan. Na ovom pravcu, Crnogorci su naišli su na dobra utvrđenja i žestok otpor. Vučedolskoj brigadi pošlo je za rukom da bez većih problema zauzme Veliki Bardanjolt 28. oktobra 1912. godine, ali se tu morao pričekati na novo naređenje. To su osmanski vojnici iskoristili i već sjutradan u ranim jutarnjim

³⁵ DACG, MV 1912, PO, f-1, 257, brigadir M. Martinović, komandant Primorskog odreda – prijestolonasljedniku D. Petroviću Njegošu, 8. oktobar.

³⁶ M. Đurišić, *Kralj Nikola u Prvom balkanskom ratu*, 162.

³⁷ DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, bez broja, kralj N. I Petrović Njegoš – brigadiru J. Bećiru, šefu štaba Zetskog odreda, 24. novembar 1912.

³⁸ *Vojna enciklopedija*, 450.

časovima natjerali Vučedolsku brigadu da napusti Veliki Bardanjolt. U pomoć Vučedolskoj brigadi priskočile su trupe Nikšičke brigade, izvršivši juriš na Bardanjolt, ali su se neprijateljski vojnici poslužili prevarom istakavši bijele zastave. Nedugo potom, uz pomoć rezerve koja je pristigla, osmanski vojnici su izvršili protivnapad u kome je poginulo 120, a ranjeno 400 crnogorskih vojnika. Za to vrijeme Primorski odred držao se pasivno. Tek je grupa predvođena brigadirom Iva Đurovića (5 bataljona, izviđačka četa i vod brdskih topova) posljednjeg dana oktobra prešla rijeku Bojanu, a 2. novembra 1912. potom zauzela Barbalušu i Kukli. Tom prilikom bilo je izbačeno iz stroja 300 osmanskih vojnika i prekinut putni pravac Skadar – Lješ. No, usljed žestokih osmanskih napada Đurovićeva grupa je poslije svega par dana bila ponovo odbačena s druge strane Bojane. Novi prelazak snaga Primorskog odreda preko rijeke Bojane preduzeo je brigadir Mitar Martinovića (Riječko-lješanska brigada, 3 bataljona ostalih brigada i Dobrovoljački bataljon) 13. novembra 1912. godine kod Luarze. Tri dana kasnije (16. novembar) Dobrovoljački bataljon sastavljen od ljudstva iz svih južnoslovenskih krajeva (među kojima su bili i neki pripadnici „Mlade Bosne“) zauzeo je Medovu i tom prilikom namjesto osmanske, podigao crnogorsku zastavu. Dva dana kasnije zajedno sa srpskom vojskom Crnogorci su zauzeli Lješ. Posjedanjem Medove i Lješa, Skadar je bio izolovan od zaleđa, a grupa Primorskog odreda, sa izuzetkom tri bataljona koja su ostala u Medovi, povukla se na položaje pod Tarabošem.³⁹ Iako odsječen od svog zaleđa, Skadar je vrlo uspješno odolijevao napadima crnogorske vojske.

Kako bi što prije natjerao branioce Skadra da polože oružje, kralj Nikola je početkom novembra 1912. godine naredio komandantu Istočnog odreda da se sa dijelom vojske (5.500) uputi pod

³⁹ B. Ratković, M. Đurišić, S. Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912-1913*, 182-186.

Skadar. Pristigla vojska je 20. novembra 1912. godine priključena Zetskom odredu, a serdar Janko Vukotić imenovan je za načelnika crnogorske Vrhovne komande.⁴⁰ U čast njegovog dolaska, knjaz Petar je naredio da dalekobojna artiljerija ispali 15 granata na Skadar. Eventualno da top koji brani Skadarsko jezero ispali 15 granata na osmanske vapore koji su plovili jezerom. Čekalo se samo da kralj odobri tu akciju,⁴¹ a da li ju je on dobrobio nijesmo uspjeli doznati. No, sve i da se saglasio sa tom odlukom, to očito nije uticalo na braniocce Skadra da polože oružje. Naprotiv, pružali su jak otpor još punih pet mjeseci, ne dozvoljavajući crnogorskoj vojsci da zauzme Skadar. Tako je uporna i žilava odbrana skadarskih utvrđenja slomila euforiju, koja je postojala kod crnogorskih vojnika na početku rata.

Već na samom početku rata pokazale su se mnoge boljke od kojih je patilo, kako crnogorsko društvo, tako i njena vojska. Pored prilično nedisciplinovane crnogorske vojske, nedovoljno vičnih ratnim operacijama albanskih i srpskih ustanika, brojnih dobrovoljca, u ovom ratu obreli su se i oni koji se uopšte tu nijesu smjeli naći jer nijesu ni služili vojni rok. Umjesto da takve vraćaju sa linija fronta, mnogi komandanti su sebi davali slobodu da sami procjene da li su takvi ljudi sposobni za izvršavanje vojnih zadataka. I u tome nijesu vidjeli ništa neobično. Štaviše, bunili su se ako bi im se skrenula pažnja od strane pretpostavljenih starješina da takve i slične stvari ne čine. Komandant Meteriške čete, pop Đuza Đakonović, u jednom pismu upućenom ministru vojnom tvrdio da je njegov jedini grijeh „što sam obuka jednog vojnika koji nije svršio vojni stan [...] kao mlogi što nijesu u vojni stan bili i još sposobni“ a nalazili su se u vojsci.⁴² Ovakve starješine više su

⁴⁰ *Isto*, 195-196.

⁴¹ DACG, MV 1912-1915, ROCV, bez broja, knjaz P. Petrović-Njegoš – kralju N. I Petroviću-Njegošu, 19. novembar 1912.

⁴² DACG, MV, PO 1912, f-1, 156, pop Đ. Đakonović, komandant Meteriške čete – brigadiru M. Martinoviću, ministru vojnom, 12. oktobar 1912.

vodile računa da na nadležnom mjestu dokažu kako ih pretpostavljeni bespotrebno maltretiraju, nego što su brinuli o životima vojno neobučених ljudi u ratnim operacijama.

Među mnogim starješinama vladala je prilična netrpeljivost, a neki nijesu prezali i da nesporazume s kolegama i upravnim vlastima rješavaju fizički. Tako je kapetan Petar Lekić u Medovi udario revolverom po glavi činovnika carinarnice Rista Hajdukovića i njegovog rođaka koji je radio u mjesnoj intendanturi. Potom je napao na radnom mjestu upravitelja luke u Medovi, Nika Hajdukovića, na koga je vikao, psovao ga i prijetio mu, a na komandanta mjesta, potporučnika Raka Kusovca, kapetan Lekić je „vadio revolver i sablju“ i prijetio mu da će ga zatvoriti. Ovakvo ponašanje bilo je za svaku osudu po mišljenju napadnutih, a najviše stoga što su Lekićevo violentno ponašanje odigralo pred očima srpskih oficira i agencijom austrijskog Lojda.⁴³ No, sve i da nikoga nije bilo u Medovi, Lekićevo ponašanje bilo je za svaku osudu i više je priličilo nekom razbojniku nego oficiru. Ovakvi i slični ispadi, nažalost, nijesu bili rijetka pojava u crnogorskoj vojsci. Akter jednog incidenta bio je i poručnik Marko Vučeraković, koji je februara 1913. godine „izazvao sa vrlo nepristojnim riječima svađu sa poručnikom Blažom Marićevićem“. Zbog nemogućnosti da obuzda svoj temperament, Vučeraković je završio u zatvoru, ali komandant Ljevokrilne kolone St. Jovićević nije mogao odrediti kaznu Vučerakoviću jer se nije nalazio u njegovom „području“.⁴⁴

⁴³ DACG, MV, PO 1912, f-1, 435, potporučnik R. Kusovac, komandant mjesta u Medovi – brigadiru M. Martinoviću, komandantu Primorskog odreda, 17. decembar; bez broja, potporučnik R. Kusovac, komandant mjesta u Medovi – brigadiru M. Martinoviću, komandantu Primorskog odreda, 30. decembar; bez broja, N. Hajduković, upravitelj luke u Medovi – potporučniku R. Kusovcu, komandantu mjesta u Medovi, 16. decembar.

⁴⁴ DACG, MV 1913, PO, f-2/a, 622, komandir St. Jovićević, komandant Ljevokrilne kolone – brigadiru M. Martinoviću, komandantu Primorskog

Stoga je o svemu izvijestio komandanta Primorskog odreda, koga ovakvo ponašanje dvojice poručnika nije ni malo iznenadilo budući da je još od ranije bio dobro upoznat sa njihovim vladanjem,⁴⁵ a slučaj povjeren komandantu baterije, kapetanu Joku Martinoviću.⁴⁶

Prilično neobuzdanog temperamenta je bio i brigadir Radomir Vešović, koji je pred cjelokupnom Vasojevićkom brigadom (nalazila se na putu Kastrati – Grude) udario pješadijskog poručnika Šćepana Marnića po ranjenoj ruci. Istina, prethodno je Vešović zbog nečega opomenuo Marnića, ali zbog čega, nijesmo uspjeli doznati. Ni poručniku Marniću nije bilo jasno zbog čega je bio opomenut i udaren, a Vešović mu nije dozvolio da traži objašnjenje. Kako god, od siline zadobijenog udarca Marnić je trpio jake bolove, a ruka mu je potom utrnula tako da je cijelih sat vremena imao osjećaj kao da nije njegova. Nijesmo naišli na podatak da je Vešović zbog ova procesuiran, ali je poručnik Marnić ovaj slučaj prijavio Vrhovnoj komandi i tražio zadovoljenje.⁴⁷ Ovakvih i sličnih slučajeva očito nije manjkalo u crnogorskoj vojsci. Istina, ni mnogo uređenije vojske nijesu bile imune na ovakva dešavanja. Ali kada je crnogorska vojska

odreda, 12. februar.

⁴⁵ DACG, MV 1913, PO, f-2/a, 623, brigadir M. Martinović, komandant Primorskog odreda – komandiru St. Jovićeвиću, komandantu Ljevokrilne kolone, 20. februar.

⁴⁶ DACG, MV 1913, PO, f-2/a, 624, komandir P. Martinović, komandant Artiljerijskog odreda – komandi Primorskog odreda, 18. februar. Kapetan Joko Kusovac kome je povjereno da vodi ovaj postupak, po tvrdnjama komandanta Artiljerijskog odreda, komandir Petra Martinovića, bio je onemogućen da utvrditi istinu o sukobu jer je komandant Ljevokrilne kolone naredio poručniku Marićeviću da se ne odazove pozivu. Stoga je predložio komandi Primorskog odreda da Vučerakovića oslobodi. (*Isto.*)

⁴⁷ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, bez broja, pješadijski poručnik Š. Marnić – brigadiru serdaru J. Vukotiću, šefu štaba Vrhovne komande, 6. januar.

koja se nalazila pod Skadrom 1912–1913. godine u pitanju, tj. njene starješine, izgleda da je najdalje u svojoj bezobzirnosti otišao komandant Ljubotinjsko-građanskog bataljona poručnik Niko Šoć. Ako je vjerovati vojnicima ovog bataljona od prvog dana rata trpjeli su „snosno sve uvrijede i poruge koje su pojedinim vojnicima svakog dana nanošene“ zbog čega su namjeravali „dati javnog izraza tome nezadovoljstvu“. Stoga su komandi Primorskog odreda postavili uslov, ili će smijeniti Šoća ili će oni umjesto neprijatelja biti primorani da ubiju svog komandanta, i vode borbe sa njegovim bratstvenicima i pristalicama.⁴⁸ Kada se ovako ponašao komandni kadar crnogorske vojske, onda se ne može naročito zamjeriti što su se obični vojnici ponašali nedisciplinovano. No, ovo su bili samo neki od problema sa kojima se susretala crnogorska vojska na frontu, a koji su se nesumnjivo loše održavali na međuljudske odnose u nekim bataljonima crnogorske vojske i ratne operacije uopšte.

Na crnogorsko-osmanskom ratištu primirje koje je uspostavljeno decembra 1912. godine gotovo da se i nije osjećalo. Skoro svakog dana između zaraćenih strana dolazilo je do okršaja, o čemu svjedoči obimna arhivska građa. Odluka ambadorske konferencije u Londonu o stvaranju autonomne kneževine Albanije anulirala je težnje balkanskih saveznika da ovladaju njenim teritorijama. Stoga su pripreme zaraćenih strana za nastavak ratnih operacija vršene u punom jeku. Krajem 1912. godine iz Peći je u Andrijevicu bilo upućeno 34 tovara topovske municije, koju je dalje trebalo sprovesti u pravcu Skadra.⁴⁹ Dopremanje ratnog materijala i topova na položajima pod Skadrom otežavalo je loše vrijeme, naročito velike kiše. Pripremajući se za nastavak operacija, crnogorska vojska je

⁴⁸ DACG, MV 1913, PO, f-2/a, 650, vojnici bataljona Ljubotinjsko-građanskog – komandi Primorskog odreda, 21. februar.

⁴⁹ DACG, MV 1912, VK, AiABO, f-1, bez broja, potporučnik Š. Perović – Vrhovnoj komandi, 31. decembar.

krčila put do glavnih položaja lijevog krila Zetskog odreda u Šildiji, gdje je trebalo da stignu dalekometni topovi.⁵⁰ Privremeni prekid ratnih operacija trebalo je iskoristiti da se otklone kvarovi na nekim topovima. Na jednom brzometnom poljskom topu bio je pokvaren uglomjer i ručica zatvarača, a rezervne djelove vojska koja se nalazila na položajima, nije uopšte posjedovala. Veliko je pitanje bilo da li ih je uopšte bilo i u unutrašnjosti zemlje. Ako ih je možda i bilo, iz Vrhovne komande su tražili da se što prije upute na front.⁵¹ Baš kao i 50 lama ulja za čišćenje oružja Zetskom odreda.⁵² No, bitnije od svega je bilo da se predah u ratu iskoristi za dopremanje artiljerije. Nakon tri mjeseca rata, u Vrhovnoj komandi su se sjetili da se na Lovčenu nalaze 2 veoma dobra italijanska dalekometna topa s velikom količinom municije, koji im mogu valjati u predstojećem sukobu. Stoga je traženo da se oni što prije upute u Zoganje jer se računalo da se njima mogu gađati neprijateljski opkopi u Štoju. No, o tome je trebalo konsultovati brigadiru Mitra Martinovića, koji je odlično poznao prilike na ovom sektoru fronta. Njihov prevoz je bilo utoliko lakše izvršiti jer se tamo nalazio bataljon Njeguško-čeklički.⁵³ No, to nije bilo toliko jednostavno za nekih 12 brzometnih poljskih topova koje je trebalo uputiti na front, a za čiji je prevoz trebalo rekvirirati 128 konja.⁵⁴

⁵⁰ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 158/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – kralju N. I Pteroviću-Njegošu, 11. januar.

⁵¹ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 116/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – Ministarstvu vojnom, 7. januar.

⁵² DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 179/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – Ministarstvu vojnom, 12. januar.

⁵³ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 177/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – Dežurnom adutantu, 12. januar.

⁵⁴ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 192/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – D. Vukotiću, zastupniku ministra vojnog, 13. januar.

Na položaje pod Skadrom stigao je početkom januara 1913. godine (st. kalendar) i brigadir Radomir Vešović sa 2.400 vojnika,⁵⁵ a par dana kasnije i mitraljesko odjeljenje sa 16 boraca.⁵⁶ U susret nastavku ratnih operacija Zetskom odredu su isporučeni kosijeri, a od Ministarstva vojnog je traženo da se napravi još 200 kosijera koji bi se uputili ovom odredu.⁵⁷ Nastavak ratnih operacija nalagao je crnogorskoj vojsci da otkloni nedostatke svoje artiljerije. Na jednoj haubici ovog odreda bilo neophodno da se što prije napravi dupla platforma.⁵⁸ No, nijesu se samo za nastavak rata spremali balkanski saveznici i Osmansko carstvo. Nedaleko od crnogorske obale nalazilo se i dvadestak austrijskih ratnih brodova.⁵⁹ Spremni za nastavak sukoba bili su i Albanci. Po nagovoru austrougarskih i italijanskih agenata koji nijesu ostali nepoznati crnogorskim vlastima, Albanci su trebali da napadnu crnogorsku vojsku u Đakovici, a potom da pohitaju u pomoć opsjednutom Skadru, gdje je trebalo da napadnu Crnogorce s leđa.⁶⁰

Crnogorska Vrhovna komanda donijela je u Virpazaru 3. februara 1913. godine odluku da organizuje novi napad na

⁵⁵ DACG, MV 1913, VK, ABBID, f-2, 35/13, brigadir J. Vukotić, šef Vrhovnog štaba crnogorske vojske – R. Ljumoviću, glavnom intendantu, 3. (16) januar.

⁵⁶ DACG, MV 1913, VK, ABBID, f-2, 117/13, brigadir J. Vukotić, šef Vrhovnog štaba crnogorske vojske – kralju N. I Petroviću, 7. (20) januar.

⁵⁷ DACG, MV 1913, VK, ABBID, f-2, 251/13, brigadir J. Vukotić, šef Vrhovnog štaba crnogorske vojske – brigadiru J. Bećiru, šefu štaba Zetskog odreda, 17. januar.

⁵⁸ DACG, MV 1913, VK, ABBID, f-2, 253/13, brigadir J. Vukotić, šef Vrhovnog štaba crnogorske vojske – brigadiru J. Bećiru, šefu štaba Zetskog odreda, 17. januar.

⁵⁹ DACG, MID 1913, f-208, 49, N. Tatar, Oblasni upravitelj u Baru – S. Ramadanoviću, načelniku Ministarstva inostranih djela, 11. (24) januar.

⁶⁰ DACG, MUD 1913, UO, f-132, 46, J. N. Plamenac, oblasni upravitelj u Peći – J. S. Plamencu, ministru unutrašnjih djela, 6. (19) januar.

Skadar.⁶¹ Napad je trebalo izvršiti već sutradan, ali načelnik Vrhovne komande, brigadir Janko Vukotić, se nije sa time slagao. Po njegovom mišljenju, toga dana nije trebalo otvarati artiljerijsku vatru, jer bi se time rizikovao napad odlične osmanske artiljerije. U tom slučaju, crnogorska artiljerija mogla je obustaviti paljbu tek kada s druge strane prekinu vatru. A to joj očito nije odgovaralo jer nije imala dovoljno artiljerijske municije. Time bi se ujedno i pokvario utanačeni plan. Ali ako je to odluka kralja Nikole, Vukotić je bio spreman da je sprovede u djelo.⁶² Nastavak ratnih operacija crnogorska vojska je, po tvrdnjama brigadira Vukotića, dočekala u najboljem redu. „Vojska je, hvala Bogu, dobro i veoma raspoložena.“⁶³ Istina, ne i sa nekom zavidnom zalihom municije, zbog čega je savjetovana njena štednja.⁶⁴ No, ako je suditi po nekim dokumentima, artiljerijska municija se nije naročito štedjela. Barem ne prvih dana nastavka ratnih operacija. Od buke koju je stvarala artiljerijska vatra, Vrhovna komanda uopšte nije znala, niti je čula, šta se radi na desnom krilu Zetskog odreda.⁶⁵ Inače, crnogorski komandni kadar jako je slabo komunicirao s Vrhovnom komandom, zbog čega ga je njen načelnik preklinjao bogom, da ga „što češće“ izvještava o stanju na frontu.⁶⁶ No, kako ovi to nijesu radili redovno, dešavalo se da je on tražio od komande odreda tražio

⁶¹ M. Đurišić, *Kralj Nikola u Prvom balkanskom ratu*, 163.

⁶² DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 327/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – Dežurnom adutantu, 21. januar.

⁶³ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 385/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – kralju N. I Petroviću-Njegošu, 25. januar.

⁶⁴ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 392/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – brigadiru vojvodi Đ. Petroviću, 25. januar.

⁶⁵ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 393/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – brigadiru J. Bećiru, šefu štaba Zetskog odreda, 25. januar.

⁶⁶ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 392/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – brigadiru vojvodi Đ. Petroviću, 25. januar.

da ga informiše, umjesto obratno, o tome ko je na strani Primorskog odreda prouzrokovao borbu krajem januara 1913. godine.⁶⁷

Zajedno sa crnogorskom vojskom u napadu na Skadar učestvovala je od februara 1913. srpska vojska,⁶⁸ ali joj je kralj Nikola namjenio sporednu ulogu (demonstrativnog karaktera).⁶⁹ Napad je trebalo da počne 6. februara 1913. godine u 10 časova prije podne opštim bombardovanjem iz svih artiljerijskih oruđa. Dalekometnim topovima bombardovala bi se skadarska varoš, dok bi ostalim oruđima bili gađani opkopi, utvrđenja i prepreke. Samo u toku noći između 6. i 7. februara 1913. godine trebalo je malo usporiti artiljerijsku vatru, a rano izjutra Zetski odred imao je preduzeti opšti napad na cijelom frontu.⁷⁰ S kraljevom odlukom nijesu se slagali brigadiri Vukotić i Martinović, kao ni predstavnik Srbije pri crnogorskoj Vrhovnoj komandi, general Atanacković i komandant Primorskih trupa, pukovnik Damjan Popović. Negodovanje visokih vojnih komandanata nije uticalo na kralja da promijeni odluku, a pritom nije učinio ništa kako bi ojačao Zetski odred. Što se tiče napada na Veliki Bardanjolt, kralj je donio odluku da se u slučaju njegovog zauzimanja zastane, pa tek onda razmotri šta i kako dalje. Komandant Vasojevičke brigade, Radomir Vešović nakon teških borbi uspio je da zauzme ovo utvrđenje 9. februara 1913. godine.⁷¹ Zauzimanje Velikog Bardanjolta plaćeno je ogromnim gubicima. Po Vešovićevom priznanju, u trodnevnim borbama za Veliki Bardanjolt crnogorski gubici iznosili su 50% vojnika s

⁶⁷ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 379/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – komandi Zetskog odreda, 25. januar.

⁶⁸ Živko M. Andrijašević, *Kratka istorija Crne Gore*, Nikšić, 2019, 184.

⁶⁹ N. Rakočević, *Politički odnosi Srbije i Crne Gore 1903-1918*, 168.

⁷⁰ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, bez broja, dispozicija za napad na Skadar, 21. januar.

⁷¹ M. Đurišić, *Kralj Nikola u Prvom balkanskom ratu*, 164.

nižim činovima i 36% u oficirskom kadru. I sam Vešović bio je ranjen dva puta na Velikom Bardanjoltu.⁷² Njegov prijedlog da se sa napadom nastavi, nije naišao na odobrenje brigadira Janka Vukotića, koji se držao kraljeve odluke. Glavnokomandujući skadarske odbrane Esad-paša Toptani izjavio je početkom marta 1913. godine, da su Crnogorci tada nastavili sa napadom Skadar bi se neminovno našao u njihovim rukama. No, kako se to nije desilo, kralj Nikola je bio primoran da ponovo traži pomoć od Srbije. Srbija je udovoljila njegovoj molbi, prihvativši prijedlog svoje Vrhovne komande da se za operacije u Albaniji formira jedan srpski korpus (Primorski kor). Komandantu Primorskog korpusa, generalu Petru Bojoviću bila bi potčinjena cjelokupna crnogorska vojska, kojoj bi se nakon zauzimanja Skadra povjerio grad.⁷³

O dolasku srpske vojske pod Skadar povjerio se komandant Primorskih trupa, pukovnik Damjan Popović, načelniku crnogorske Vrhovne komande, brigadiru Janku Vukotiću. Popović je saopštio tom prilikom Vukotiću da će srpska Vrhovna komanda uputiti pod Skadar 35.000 ljudi i 50 topova „sa ostalim potrebama“. „No jeli to sve krenulo i kad će zeznavaše.“ O tome ništa nije znao ni brigadir Vukotić, a moguće ni vlada na Cetinju, od koje je načelnik crnogorske Vrhovne komande molio da ga izvjesti „znaduli“ što o tome. Koliko je ova vijest bila neprovjerena, najbolje svjedoči podatak da je brigadir Vukotić naredio šefu štaba Zetskog odreda da je može saopštiti samo područnim komandantima brigada. I to isključivo „povjerljivim pismom“. Vojsci – ni pod razno. Postojala je bojazan i kod pukovnika Popovića, i kod brigadira Vukotića, da će osmanska vojska, prije nego se preda, pokušati da se osveti i napadne Bardanjolt i Štoj. Stoga je vojsci trebalo izdati naređenje da neprestano utvrđuje svoje položaje i da se još jed-

⁷² Radomir Vešović, *Memoari*, Podgorica, 2005, 29.

⁷³ M. Đurišić, *Kralj Nikola u Prvom balkanskom ratu*, 164.

nom ponovi naređenje o pripravnosti, posebno baterija.⁷⁴ Očito da ovakva strahovanja nijesu bila bez osnova, jer su istog dana, kada je o njima brigadir Vukotić izvijestio štab Zetskog odreda, osmanski vojnici otvorili topovosku paljbu na crnogorske položaje na Bardanjoltu. Na neprijateljski napad odgovorili su crnogorski brzometni topovi, a pridružila im se i haubica sa Muselima koja je bombardovala skadarsku varoš. Ubrzo je došlo do žestoke artiljerijske razmjene vatre koja je trajala puna tri sata. Za vrijeme ove bitke, crnogorska artiljerija je dejstvovala dobro po neprijateljskim položajima, a tokom večernjih sati toga dana bilo je predviđeno da se varoš povremeno bombarduje italijanskim dalekometnim topovima ispod Boksija. Dok je crnogorska vojska (Zetski odred) toga dana vodila žestok artiljerijski okršaj, na položajima gdje se nalazila srpska vojska nije bilo nikakve borbe „osim malo pušćano prepucavanje“.⁷⁵ Zetski odred je granatirao Skadar i u noći 19. i 20. februara 1913. godine (stari kalendar). Tom prilikom je iz haubica kalibra 21 cm ispaljeno 40 torpednih granata; iz dalekometnih topova kalibra 12 cm ispaljene su 44 granate; iz dalekometnih ruskih topova 12 šrapnela i 5 šrapnela iz ruskih poljskih mortira.⁷⁶ Za vrijeme vatrenog zastoja na Malom Bardanjoltu osmanski vojnici neprekidno su radili na izgradnji šančeva „od pješćanih saketa“.⁷⁷ Stoga je

⁷⁴ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 651/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – brigadiru J. Bećiru, šefu štaba Zetskog odreda, 14. februar.

⁷⁵ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 659/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – brigadiru M. Martinoviću, komandantu Primorskog odreda,

⁷⁶ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 710/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – Dežurnom ađutantu, 20. februar.

⁷⁷ DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, bez broja, brigadir J. Bećir, šef štaba Zetskog odreda – brigadiru serdaru J. Vukotiću, šefu štaba Vrhovne komande, 19. februar 1913.

crnogorskim trupama na tom dijelu fronta izdato naređenje da kad god uoče po vrhovima i stranama Malog Bardanjolta poveće grupe neprijateljskih vojnika na okupu, da ih obavezno granatiraju. Naravno, pritom je moralo da se vodi računa o štednji municije.⁷⁸ Inače, prema pričanju nekih osmanskih bjegunaca pravoslavne vjeroispovijesti, krajem januara 1913. godine (stari kalendar) pristiglo je na Mali Bardanjolt, kao rezerva, pojačanje od 5 tabora nizama iz Skadra i Brdice. Što se tiče ostalih utvrđenja, na Brdici se nalazilo 3 tabora nizama; na Tarabošu 4; u Štoju 1; na položajima desno i lijevo od Brdice nalazio se 1 tabor; „a dva tabora prosuti su na razim mjestima kao na Gradu, Tepeu i prema Širokim i oko muhamedanskim stanovima“. Ukupno su osmanski vojnici raspolagali sa 16 tabora, mada je prema procjenama štaba Zetskog odreda brojno stanje neprijateljske vojske cijenjeno na 19 tabora nizama.⁷⁹

Tih dana je gotovo svakodnevno vršeno bombardovanje Skadra, a 27. februara 1913. godine (stari kalendar) pored Zetskog odreda skadarsku varoš su bombardovale srpske trupe. Očito da je bombardovanjem crnogorskih i srpskih trupa bio zadovoljan kralj Nikola, pa ga je interesovalo da li ga je posmatrao brigadir Martinović i koliko je Primorski odred ispalio granata na Skadar.⁸⁰ Kao pomoć crnogorskim i srpskim trupama pod Skadrom očekivao se tih dana dolazak jedne srpske brdske brzometne baterije, koju je trebalo postaviti „na Đutezu više

⁷⁸ DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, III/1913, brigadir J. Bećir, šef štaba Zetskog odreda – komandiru M. Matanoviću, 19. februar 1913.

⁷⁹ DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, bez broja, brigadir J. Bećir, šef štaba Zetskog odreda – brigadiru serdaru J. Vukotiću, šefu štaba Vrhovne komande, 19. februar 1913. Od dejstva crnogorske artiljerije 17. februara 1913. godine (stari kalendar) stradala su 22 osmanska vojnika. (*Isto.*)

⁸⁰ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 711/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – brigadiru M. Martinović, komandant Primorskog odreda, 27. februar.

sela Rence“ odakle je trebalo da granatira Bardanjolt, Tepe i druga mjesta.⁸¹ Što se tiče artiljerije Zetskog odreda, ona je trebalo i u večernjim satima da vrši dozirano bombardovanje skadarske varoši brzometnim poljskim topovima. Očito da zbog nedostatka municije, brzometni topovi nijesu smjeli ispaljivati više od 6 granata po jednoj cijevi, dok su haubice i dalekometni italijanski topovi mogli ispaliti onoliko granata koliko su smatrali u štabu toga Odreda za neophodno.⁸² Već krajem februara 1913. godine s osmanske strane vrlo rijetko je odgovarano na crnogorsko bombardovanje, a jednom prilikom je čak na crnogorske položaje ispaljeno šrapnelsko zrno starijeg sistema, koje je bilo obavijeno olovnom košuljicom. To je po mišljenju nekih crnogorskih komandanata bio dokaz da je neprijateljskoj vojsci artiljerijska municija bila u pomanjkanju.⁸³ No, i pored toga, u štabu Zetskog odreda su strahovali da će branioci Skadra podići moral kod svojih trupa i stanovništva i da će iznenada napasti crnogorske snage na nekom dijelu ovog fronta. „Zato nek su Vam područne trupe gotove dočekati i odbiti taj napad a osobito mitralješka odjeljenja i s’lijeve i s’desne obale Kira.“⁸⁴ Ali da stvari ne prepuštaju slučaju, jednom dijelu crnogorskih trupa naređeno je da poslije ponoći (3–5 sati), bombarduje Skadar „sa šest metaka“, u kome će uzeti učešća i italijanski dalekometni topovi.⁸⁵ Crnogorsko bombardovanje Skadra

⁸¹ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 740/13, 742/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – komandiru M. Matanoviću, 27. februar.

⁸² DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 750/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – brigadiru J. Bećiru, šefu štaba Zetskog odreda, 28. februar.

⁸³ DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, III/913, poručnik Božović – brigadiru J. Bećiru, šefu staba Zetskog odreda, 23. februar 1913.

⁸⁴ DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, bez broja, brigadir J. Bećir, šef štaba Zetskog odreda – komandantima brigada Zetskog odreda, 28. februar 1913.

⁸⁵ DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, bez broja, brigadir J. Bećir, šef štaba Zetskog odreda – poručniku M. Radonjiću, 28. februar.

imalo je velikog efekta na branitelje grada, ali daleko od toga da su još uvijek razmišljali o predaji. Naprotiv, svaki prekid vatre koristili su kako bi ojačavali postojeća i podizali nova utvrđenja na Malom Bardanijoltu i duž desne obale rijeke Kira, stvarajući snažne artiljerijske položaje „protiv fronta Malog Baradnjolta i Dragoča koncentrišući tamo svoje sile“. No, i pored toga, stanje u Skadru bilo je jako teško, a dejstvo crnogorskih haubica na varoš ostavilo je poražavajući efekat na stanovništvo i bašibozučke čete, koje su se bunile protiv dalje odbrane. U samom Skadru tih dana često je odjekivala mitraljeska vatra, što je po mišljenju brigadira Jova Bećira vjerovatno bio dokaz da „komandant Skadra muku muči s bašibozukom“.⁸⁶ To je bio razlog više da se nastavi sa borbom bombardovanjem varoši. No, za razliku od nekih ranijih granatiranja, početkom marta 1913. godine, središte same varoši bilo je pošteđeno granatiranja od strane crnogorskih haubica, ruskih i italijanskih dalekometnih topova. Zastupnik komandanta Zetskog odreda, knjaz Petar, toliko je bio zadovoljan efektom bombardovanja da je naredio da se nastavi do samog svanuća, iako je počelo prethodne noći u 20 časova.⁸⁷ Samo u toku jedne noći druga „Krupova“ poljska baterija ispalila je na neprijateljske položaje 82 topovske granate.⁸⁸

Uprkos stalnom bombardovanju branioци Skadra nijesu pokleknuli, a krajem marta 1913. godine ambadorska konferencija u Londonu donijela je definitivnu odluku o sjevernoj albanskoj granici. Time je i zvanično Skadar dodijeljen Albaniji, čime je svaka dalja akcija crnogorske i srpske vojske bila potpuno izlišna.

⁸⁶ DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, bez broja, brigadir J. Bećir, šef štaba Zetskog odreda – prijestolonasljedniku D. Petroviću-Njegošu, 4. mart 1913.

⁸⁷ DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, bez broja, knjaz P. Petrović-Njegoš, zastupnik komandanta Zetskog odreda – kralju N. I Petroviću-Njegošu, 4. mart 1913.

⁸⁸ DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, bez broja, komandir Đukanović – brigadiru J. Bećiru, šefu štaba Zetskog odreda, 10. mart 1913.

No, očito da to mišljenje nijesu dijelili vladajući krugovi u Crnoj Gori, zbog čega je posljednjeg dana marta 1913. godine Primorskom odredom naređeno da od devet sati ujutru „s pomoću Božjom“ otpočne artiljerijsko bombardovanje visova na Tarabošu. Za to vrijeme, Zetski odred i srpske trupe vršile bi isključivo demonstrativni napad. Zetski odred bi granatirao Štoj i Mali Bardanjolt, a srpske Primorske trupe Brdicu, Mali Taraboš „a po mogućnosti Tepe, grad i t. d.“ Artiljerija Zetskog odreda trebalo je da otpočne bombardovanje dva sata nakon Primorskog odreda (11 sati). Brzometni topovi mogli su najviše ispaliti po 60 granata (po topu), ali tako da se ono razvuče tokom cijelog dana borbi na Tarabošu, dok su brzometni poljski ruski topovi imali otvarati vatru samo po potrebi „za umučkati neprijateljsku artiljeriju“. Ostala artiljerija (haubice, poljski moritri i dalekometni topovi) otvarala bi vatru samo ukoliko šef štaba Zetskog odreda ocijeni da je neophodno. Pored artiljerije, učešće u napadu imalo je nekoliko manjih patrola iz svake brigade Zetskog odreda, koje je trebalo da se što više približe neprijateljskim rovovima i sa prikrivenih mjesta otvore vatru na neprijatelja sat vremena nakon početka bombardovanja. Mitraljeska odjeljenja Zetskog odreda takođe je trebalo da povremeno otvaraju vatru po neprijateljskim položajima, i to tek kada pješadija otpočne paljbu. Ostala odjeljenja ovog odreda imala su stajati u pripravnosti da preduzmu odsudni napad ukoliko bi se za to ukazala šansa. „Ali neka budu tako sklonjeni kako za vrijeme demonstracije ne bi bili izloženi opasnosti“, glasila je naredba načelnika Vrhovne komande.⁸⁹

Ovom napadu prethodio je sastanak starih znanaca, crnogorskog diplomate Petra Plamenca i komandanta odbrane Skadra, Esad-paše Toptanija. Tom prilikom je Plamenac savjetovao Toptanija da preda grad i da se povuče u pravcu Tirane,

⁸⁹ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 840/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – brigadiru J. Bećiru, šefu štaba Zetskog odreda, 17. mart.

gdje je imao da se pripremi za preuzimanje vlasti u Albaniji. No, iako mu je godila ponuda, Toptani je saopštio tom prilikom Plamencu da grad ne može predati Crnogorcima dok ne padne neko značajnije utvrđenje. No, to se nije desilo uprkos napadu na Taraboš 31. marta 1913. godine. Krajem marta 1913. godine u Medovu je stigao general Petar Bojović, koji je kao glavnokomandujući imao zadatak da zauzme Skadar. Iako su pripreme bile privedene kraju do 10. aprila 1913. godine, do namjeravanog napada nije došlo.⁹⁰ Zbog pritiska velikih sila srpska vlada naredila je svojim trupama 11. aprila 1913. godine da se povuku iz Albanije.⁹¹ Znajući da ne posjeduje artiljeriju kojom bi prinudio Skadar na brzu predaju, kralj Nikola je tražio od generala Bojovića da mu ostavi artiljerijsko oruđe sa posadom, kad je već vojska morala da se povuče. O tome je sa Bojovićem „u selo Vaudenje na lijevoj obali Drinače“ razgovarao i brigadir Vukotić.⁹² No, srpska vlada je bila neumoljiva. Bojović je sa sobom morao da povuče cjelokupan ratni materijal.⁹³ Sekretar austrougarskog poslanstva u Beogradu javio je ministru inostranih djela Bertholdu, da će kralj Nikola pobješnjeti od ljutine, zbog odlaska srpske vojske, te da će Dvojnu monarhiju optužiti da ga je izdala.⁹⁴ Istina, zbog odlaska srpske

⁹⁰ M. Đurišić, *Kralj Nikola u Prvom balkanskom ratu*, 164-165.

⁹¹ Živko M. Andrijašević, *Kratka istorija Crne Gore*, Bar, 2000, 193.

⁹² DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 856/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – Dežurnom ađutantu, 29. mart.

⁹³ Božidar Vuković, *Rat Crne Gore protiv Turske i Bugarske 1912-1913 i rad Crne Gore na uniji i saradnji sa Srbijom*, Cetinje, 1971, 106-108. Obavještavajući Vrhovnu komandu o molbi kralja Nikole, general Bojović se požalio: „Ako Crnogorci preduzmu napad na Skadar, ja ću se s našim trupama nalaziti u vrlo mučnoj i nesnosnoj situaciji gledajući ih, a ne smijući im priteći u pomoć. Spasite me blagovremeno od ove situacije, koju ja ne mogu podnijeti, a neće je moći podnijeti ni naše trupe. Cio će nas svijet i istorija osuditi.“ (*Isto*, 107)

⁹⁴ Mitar Martinović, *Ratne godine 1912-1916*, Beograd, 1996, 71.

vojske kralj Nikola nije mogao biti ni najmanje ravnodušan, u to nema sumnje, ali je i pored toga uputio depešu Bojoviću, u kojoj je tražio od njega da Glavnoj komandi prenese „zahvalnost na projektiranoj bratskoj pripomoći“ a srpskoj vojsci pozdrave od crnogorskog kralja.⁹⁵

Nakon odlaska srpske, crnogorska vojska je nastavila samostalno izvoditi operacije pod Skadrom, a kao pojačanje Primorskom odredu upućene su Kolašinska i Durmitorska brigada.⁹⁶ Petnaestog aprila 1913. godine, u poslijepodnevnim satima, 5 haubica Zetskog odreda uspješno su bombardovale šančeve u Štoju, ali do njegovog ili zauzimanja nekog drugog utvrđenja nije došlo.⁹⁷ Za to vrijeme, ruske haubice Zetskog odreda nastavile su bombardovati varoš Skadar i okolne položaje.⁹⁸ Artiljerija ovog Odreda bila je ojačana sa 2 haubice, 1.300 kašeta municije i 4 kašeta nožica.⁹⁹ Operacije crnogorske vojske pod Skadrom otežavale su kiše i izuzetno hladno vrijeme,¹⁰⁰ a prilično su ozlojedile i Albance. Posebno one iz Tirane, koje je Esad-paša pozivao da se dignu na ustanak. Nezadovoljni su bili i Albanci katolici, zbog čega je crnogorska vojska morala voditi računa da ne bude napadnuta iz

⁹⁵ DACG, MID 1913, f- 209, 420, kralj N. I Petrović-Njegoš – generalu P. Bojoviću, komandantu srpske vojske pod Skadrom, 3. (17) april.

⁹⁶ DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, 147, brigadir J. Bećir, šef štaba Zetskog odreda – kapetanu A. Raičeviću, 4. april 1913.

⁹⁷ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 867/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – kralju N. I Petroviću, 2. april.

⁹⁸ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 890/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – brigadiru J. Bećiru, šefu štaba Zetskog odreda, 6. april.

⁹⁹ DACG, MV 1912-1915, ROCV, f-1, bez broja, kapetan Martinović – brigadiru J. Bećiru, šefu štaba Zetskog odreda, 8. april 1913.

¹⁰⁰ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 867/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – kralju N. I Petroviću, 2. april.

pozadine.¹⁰¹ Za to vrijeme, Esad-paša već je pristao da razgovara sa crnogorskim parlamentarima o predaji grada. Zbog odlaska crnogorskih parlamentara na pregovore kod Esad-paše naređeno je crnogorskoj vojsci da nipošto ne bombarduje skadarsku varoš 21. aprila 1913. godine, osim ako ne bude izazvana neprijateljskim paljbom.¹⁰² S druge strane, Primorskom odredu dopušteno je da bombarduje most na Drimasu i baterije neprijateljske vojske u Štoju.¹⁰³ Iscrpljena usljed dugotrajne opsade, stalnog bombardovanja i gladi koja je zavládala, odbrana Skadra predvođena Esad-pašom pristala je da preda grad Crnogorcima. Iako je sve bilo utanačeno oko predaje grada, načelnik crnogorske Vrhovne komande brigadir Janko Vukotić naredio je šefu štaba Zetskog odreda da u noći između 23. i 24. aprila 1913. godine bombarduje neprijateljske artiljerijske položaje, a da se sama varoš gađa isključivo šrapnelima. Čim svane 24. april 1913. godine, crnogorska artiljerija je morala do dalje naredbe obustaviti granatiranje. Granatiranje se imalo nastaviti jedino ako bi neprijatelj otvarao vatru na crnogorsku vojsku. No, do toga nije došlo, jer je komandant osmanske vojske Esad-paša Toptani predao Skadar Crnoj Gori. Osmanskoj vojsci dozvoljeno je da se sa lakim naoružanjem „mirno i slobodno“ povuče u pravcu Tirane. Kako ne bi došlo do sukoba između osmanske i ostataka srpske vojske u Albaniji, sa Esad-pašinim trupama krenuli su i crnogorski oficiri, a srpskim snagama u Lješū naređeno je da oslobode put osmanskoj vojsci.¹⁰⁴

¹⁰¹ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, bez broja, komandir R. Lekić, pomoćnik šefa Vrhovnog štaba – brigadiru serdaru J. Vukotiću, šefu štaba Vrhovne komande, 19. april.

¹⁰² DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 902/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – brigadiru M. Matanoviću, 7. april.

¹⁰³ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 905, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – brigadiru M. Martinoviću, komandantu Primorskog odreda, 8. april.

¹⁰⁴ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 908/13, brigadir serdar J. Vukotić,

Esad-paša je svakako imao naređenje od velikog vezira da ne napada srpsku vojsku koja se povlačila iz Albanije, ali za svaki slučaj brigadir Mašan Božović dobio je zadatak od načelnika crnogorske Vrhovne komande da barem 3-4 sata prije dolaska osmanske vojske dođe u Lješ i stupi u kontakt sa srpskim komandantima.¹⁰⁵

Pad Skadra izazvao je pravu erupciju oduševljenja u Crnoj Gori. Ali narodno oduševljenje ubrzo je splasnulo, jer je Crna Gora već 14. maja 1913. godine bila prinuđena da ovu varoš preda međunarodnim snagama velikih sila. Tako je Crna Gora morala teška srca da se pomiri s bolnom činjenicom da su sedmomjesečna opsada i hiljade mrtvih i ranjenih crnogorskih vojnika bili potpuno uzaludni.

šef štaba Vrhovne komande – generalu P. Bojoviću, komandantu Primorskog kora, 13. april.

¹⁰⁵ DACG, MV 1913, VK, ABBiD, f-2, 909/13, brigadir serdar J. Vukotić, šef štaba Vrhovne komande – brigadiru M. Božoviću, 13. april.